

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
DEMOGRAFINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

Vlada STANKŪNIENĖ
Aušra MASLAUSKAITĖ
Marė BAUBLYTĖ

AR LIETUVOS ŠEIMOS BUS GAUSESNĖS?

Vilnius, 2013

UDK 316.3(474.5)

St76

AR LIETUVOS ŠEIMOS BUS GAUSESNÉS?

Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaite, Marė Baublytė

Autorių indėlis autoriniai lankais (a.l.):

V. Stankūnienė – 9 a.l., A. Maslauskaite – 2,5 a.l., M. Baublyte – 1,5 a.l.

Recenzentai:

Prof. dr. Artūras Tereškinas – Vytauto Didžioji universitetas

Doc. dr. Vladas Gaidys – Lietuvos socialinių tyrimų centras

Dr. Aiva Jasilionienė – Makso Planko demografinių tyrimų institutas,
Vokietija

Monografija apsvarstyta ir rekomenduota publikuoti Lietuvos socialinių tyrimų centro mokslo tarybos 2013 m. birželio 20 d. posėdyje, protokolo Nr. MT-5.

Monografija parengta ir publikuota vykdant Lietuvos mokslo tarybos nacionalinės mokslo programos *Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui* projektą *Gimstamumo ir šeimos kitimas, veiksniai, pasekmės ir gimstamumo didėjimo galimybės* (SIN-01/2010).

Lietuvių kalbos redaktorė Rasa Kriaucionytė
Anglų kalbos redaktorė Nijolė Bičiūnienė

© Vlada Stankūnienė, 2013

© Aušra Maslauskaite, 2013

© Marė Baublytė, 2013

ISBN 978-9955-531-40-1

© Demografinių tyrimų institutas, 2013

© Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2013

TURINYS

PRATARMĖ	5
I dalis. ŠEIMOS POLITIKA: TEORINĖS PRIEIGOS	
IR PRAKTIKOS PAMOKOS	9
1.1. Šeimos politikos modernizacija ir lyginamieji kontūrai	11
1.1.1. Šeimos politikos misija ir tikslai.....	11
Kintanti šeimos politika	11
Šeimos politikos tikslai	22
1.1.2. Šeimos politikos priemonių paketai:	
priemonės, galinčios paveikti gimstamumą	25
1.1.3. Šeimos politikos tipologizacija.....	28
1.1.4. Šeimos politikos pronatalistinis efektas	34
Vertinimo ribotumai	34
Diferencijuotas šeimos politikos priemonių	
poveikis gimstamumui	37
1.2. Lietuvos šeimos politikos modernizacijos atvejis:	
tikslų, priemonių tranzicinės „šokis“.....	41
1.2.1. Lietuvos šeimos politikos kūrimo kontekstai.....	41
1.2.2. Lietuvos šeimos politikos kūrimo trajektorijos:	
tarp modernizacijos ir demodernizacijos	44
II dalis. GIMSTAMUMO MODELIŲ KAITA IR LYGINAMASIS	
KONTEKSTAS	57
2.1. Gimstamumo teorijų kryptys	59
2.2. Gimstamumo lygio Lietuvoje kitimas demografinių	
makroteorijų ir demografinės raidos kontekste.....	66
2.2.1. Gimstamumo lygio Lietuvoje raida fundamentaliuju	
ilgalaikės demografinės raidos teorijų kontekste.....	66
2.2.2. Gimstamumo Lietuvoje lyginamoji situacija	70
2.3. Gimstamumo Lietuvoje lygio kitimo trajektorijos	
1990–2012 m.	77
2.3.1. Bendrosios gimstamumo Lietuvoje lygio	
kitimo trajektorijos.....	77
2.3.2. Pagrindiniai gimstamumo lygio svyravimų dėmenys:	
metodologinės prieigos ir situacija	83
Gimstamumo svyravimas antrojo demografinio	
perėjimo kontekste.....	84
Ekonominės raidos ir gimstamumo lygio svyravimai.....	87
2.4. Gimstamumo kitimo veiksnių.....	97

III dalis. PROKREACINĖ ELGSENA IR NUOSTATOS:	
KITIMO TRAJEKTORIJOS	103
3.1. Prokreacinė elgsena	105
3.1.1. Prokreacinės elgsenos kiekybiniai matmenys	106
3.1.2. Prokreacinės elgsenos skirtumų ir veiksnų kaita.....	113
3.2. Prokreacinės nuostatos	120
3.2.1. Prokreacinių nuostatų definicijų problema ir informatyvumas.....	120
3.2.2. Prokreacinių nuostatų Lietuvoje matmenys ir kaita	125
Prokreacinės preferencijos: norimas vaikų skaičius	125
Prokreacioniai ketinimai	128
Prokreacinių ketinimų skirtumai	133
Prokreacinių ketinimų turėti du vaikus veiksniai	141
Prokreacinių ketinimų ateities trajektorijos	149
Artimiausios ateities (artimiausių trejų metų) prokreacinių ketinimų veiksniai.....	156
Vaikų susilaikimo artimiausioje ateityje prielaidos	162
IV dalis. LŪKESČIAI DĒL ŠEIMOS POLITIKOS PLĒTROS:	
PRONATALISTINIS ASPEKTAS	173
4.1. Lūkesčių dėl šeimos politikos plėtros vertinimo svarba ir metodai.....	175
4.2. Lūkesčiai dėl šeimos politikos priemonių plėtros.....	177
4.2.1. Bendras lūkesčių dėl šeimos politikos priemonių plėtros vaizdas	177
4.2.2. Lūkesčiai dėl šeimos politikos priemonių plėtros preferencijų.....	179
4.3. Lūkesčių dėl šeimos politikos priemonių plėtros slinktys: 2001–2010 m.	181
4.4. Šeimos politikos modeliai: lūkesčių dimensija	184
4.4.1. Lūkesčiai dėl šeimos politikos priemonių plėtros: sociodemografiniai skirtumai	185
4.4.2. Lūkesčiai dėl mažamečių vaikų formaliosios priežiūros paslaugų plėtros	188
Lūkesčių dėl mažamečių vaikų formaliosios priežiūros paslaugų sociodemografiniai skirtumai	188
Lūkesčių dėl alternatyvių mažamečių vaikų priežiūros formų plėtros sociodemografiniai skirtumai	192
4.5. Lūkesčiai dėl šeimos politikos priemonių plėtros ir prokreacioniai tikslai.....	195
V dalis. MONOGRAFIJOS TYRIMŲ EMPIRINIAI ŠALTINIAI.....	203
APIBENDRINIMAI IR IŠVADOS	221
SUMMARY	226
LITERATŪRA.....	232
PRIEDAI.....	245

Pratarmė

Gimstamumas yra viena iš reikšmingiausių dedamųjų, lemiančių visuomenės demografinę realybę ir ateities perspektyvą. Demografiniai nuostoliai, susiję su sumažėjusių gimstamumu, virsta įvairialypiais socialiniais ekonominiais praradimais, visuomenės patiriamais šiandien ir turinčiais įtakos tolimai ateičiai. Su gimstamumu susijusių demografinių praradimų aritmetika, regis, pakankamai aktualizuota ir suproblemtinta Lietuvos politiniame ir viésajame diskurse. Vis dėlto diskusijų apie ją tonacijoje dominuoja ne nuosaiki mokslo faktų, bet kolektyvinę paniką kelianti retorika, o asmeninė patirtis neretai paverčiama problemos apibréžimo, suvokimo ir jos galimų sprendimų alfa ir omega.

Ši monografija – tai dar vienas kvietimas peržengti minėtą laikyseną bei jos nulemtus požiūrius. Knygoje siekiama atskleisti gimstamumo scenos užkulisius, kuriuose sudėtingai susipynę istoriniai, demografiniai, sociologiniai, ekonominiai, kultūriniai veiksnių modeliuoja žmonių sprendimus susilaukti vaikų. Sociologiniu požiūriu ketinimas susilaukti vaikų ir jo realizavimas nėra tik individu asmeninių, psychologinių ar moralinių savybių bei nuostatų rezultatas, o asmuo nėra vienintelis šio sprendimo ir jo īgyvendinimo režisierius. Koautorystę čia dalijasi daugumai nematomos demografinės ir sociologinės jėgos, kurios ir yra šio darbo objektas. Viena iš tokų jėgų šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje vaikai dažniausiai yra ne neišvengiamai lemtis, o pasirinkimas, yra valstybė. Jos vykdoma paramos šeimai politika gali įsiertpti tarp kapitalistinės rinkos ir šeimos, laikinai ar / ir iš dalies įžeminti šiuolaikinio gyvenimo įtampas ir paskatinti realizuoti prokreaciunus ketinimus. Kita vertus, ši politika gali įstrigti ideologiniuose debatuose, formuoti chaotišką, neadekvacių socialinei realybei ir neefektyvių sprendimų bei priemonių rinkinį Todėl darbe daug dėmesio skiriamos diskusijai apie paramos šeimai politikos idėjas, modelius, priemones ir galimybes paveikti gimstamumą.

Monografija parengta didžiaja dalimi remiantis *Kartų ir lyčių tyrimo* antrosios bangos, atliktos 2009 m., rezultatais. Minėtas tyrimas yra tarptautinės *Kartų ir lyčių programos* dalis. Tyrimo pirmoji banga Lietuvoje atlikta 2006 m., dalis jos rezultatų pristatyta monografijoje „Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės“ (2009). Šio tyrimo uni-

kalumą Lietuvos sociologinių ir demografinių tyrimų kontekste apibūdinančių savybių sąrašas galėtų būti ilgas, tačiau jo pradžioje rikiuotusi keletas aspektų, reikalingų paminėti monografijos pratarmėje. Tyime, be kitų dalyku, matuojamas demografinis elgesys, susijęs su vaikų susilaikimu ir partneryste, taigi fiksuojami individų gyvenimo faktai ir tai daroma žymint šių įvykių kalendorines datas bei kitas reikšmingas aplinkybes. Tyrimo imtis yra pakankamai didelė (2006 m. tyime – 10 tūkst., 2009 m. – apie 8 tūkst. respondentų), o tai suteikia galimybę statistiškai patikimai analizuoti net ir specifinės grupės bei jų elgesį atsižvelgiant į daugelio požymių rinkinius. Atsitiktinumas, jog pirmoji ir antroji tyrimo bangos atliktos Lietuvai gyvenant skirtingose ekonominio ciklo taškuose, taip pat teikia pridėtinės vertės šių tyrimų informacijai ir leidžia prokreacinio elgesio dėmenis nagrinėti iš esmės skirtinguose ekonominiuose ir socialiniuose kontekstuose. Šie paminėti aspektai nurodo, kad disponuojami demografinės gyventojų elgsenos ir jos veiksnių duomenys monografijos rengimo metu Lietuvoje buvo vieninteliai tiksliausi ir patikimiausi. *Kartu ir lyčių tyrimo* duomenų rinkiniai nėra vieninteliai šio darbo empirinės informacijos šaltiniai. Gimstamumo proceso profiliai ir jų kaita nagrinėjama naudojant inovacinius demografinės statistikos rodiklius, leidžiančius iš itin smulkaus mastelio perspektyvos analizuoti gimstamumą. Taip pat darbe naudojamos ir septynių sociologinių apklausų duomenų rezultatais.

Pristatomą darbą sudaro penkios dalys. Jis pradedamas nuo išsamios lyginamosios šeimos politikos analizės, t. y. nagrinėjama Europos ir kitų išsvyssčiusių šalių patirtis bei praktika sprendžiant demografines gimstamumo problemas. Šioje analizeje atsižvelgiama ne tik į erdvės, bet ir į laiko matmenis ir parodomos paramos šeimai politikos sampratos, modelių bei struktūros slinktys. Daug dėmesio skiriama pronatalistinių šeimos politikos priemonių siekto efekto bei rezultatų analizei. Aptarus paramos šeimai politikos raidą, patirtį bei efektyvumą antrojoje dalyje pereinama prie lyginamosios gimstamumo Europoje analizės. Šios dalies dėmesio centre – demografinė gimstamumo realybė, kuri paskatino paramos šeimai politikos sprendimų paieškas išsvyssčiuse šalyse. Čia nagrinėjamas Lietuvoje įvykės demografinio gimstamumo režimo pasikeitimas. Jis analizuojamas lyginamojoje perspektyvoje, o kartu su išprastais demografiniais gimstamumo rodikliais čia taikomi iki šiol Lietuvoje nenaudoti demografinės analizės metodai.

dai. Trečioji monografijos dalis skirta Lietuvos gyventojų prokreacinių lūkesčių dinamikos bei socialinės diferenciacijos analizei. Atskleidžiama ne tik tai, kaip Lietuvos gyventojų ketinimai susilaukti vaikų kito per praėjusius du istorijos dešimtmečius, bet ir tai, kaip jie įvairėjo priklausomai nuo jų pozicijos socialinėje ekonominėje struktūroje. Ketvirtojoje dalyje vėl sugrįžtama prie paramos šeimai politikos, tačiau čia aptariami Lietuvos gyventojų lūkesčiai dėl paramos šeimai politikos ir jų dinamika. Penktojoje monografijos dalyje išsamiai aprašomi empiriniai šaltiniai.

Monografijos autoriai dékoja Lietuvos mokslo tarybai už finansinę paramą. Monografija parengta įgyvendinant Nacionalinės mokslo programos „Socialiniai iššūkiai nacionaliniams saugumui“ projektą „Gimstamumo ir šeimos kitimas, veiksniai, pasekmės ir gimstamumo didėjimo galimybės“ (SIN 01/2010).

St76 Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaite, Marė Baublytė. **Ar Lietuvos šeimos bus gausesnės?** / Monografija / Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2013, ... psl.

ISBN 978-9955-531-40-1

Monografijoje analizuojama šeimos politikos raida išsvysčiusiose šalyse, šeimos politikos įtaka gimstamumui, aptariamos Lietuvos šeimos politikos tendencijos. Remiantis statistine bei atrankinių tyrimų informacija analizuojamas gimstamumo modelis bei jo kaita Lietuvoje ir kitose Europos šalyse, o taip pat Lietuvos gyventojų prokreacinė elgsena, nuostatos, lūkesčiai dėl paramos šeimai politikos.

UDK 316.3(474.5)

Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaite, Marė Baublytė
AR LIETUVOS ŠEIMOS BUS GAUSESNĖS?
ARE FAMILIES TO BE LARGER IN LITHUANIA?

Monografija